

lis egyházat jelképező Méliusz Juhász Péter támogatójává? De egyébként sem megoldott kérdés, hogy pl. a reformáció haladó társadalmi törekvései — ha veszítve is erejükből — miként tolódnak át Károlyi gondolkozásában a nagy nemzeti célok megvalósításának terére.

Befejezésül a kötetről olyan véleményünk alakulhat ki, hogy ezuttal helyesebb lett volna kevesebbet markolni; vagy Károlyi *eredeti munkáit* kiadni teljesebben, s körültekintőbb gondozásban, vagy külön közreadni a *Bibliát* szemelvényesen, de mélyrehatóbb elvi, irodalmi elemzéssel.

Gyenis Vilmos

TAKÁCS LAJOS : HISTÓRIÁSOK, HISTÓRIÁK

A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1958. 127 lap.

A tanulmány néprajzkutató szerzője az irodalomtörténészek és irodalomkutatók érdeklődésére is feltétlenül érdemes és arra számot is tartó felfedezéséről, és az ezzel kapcsolatos — de elsősorban néprajzi célú és jellegű — anyaggyűjtéséről ad számot. Úgy véli, hogy egy 1943-ban véletlenül talált nyomon elindulva mintegy tíz éven át végzett kutatásai eredményeként megtalálta azt a XX. századi epikai műfajt, amely a XVI. századi históriás énekek egyenesági leszármazottjának tekinthető. Ez a műfaj a „história”, azaz az olyan versbeszédett, aktuális eseményről beszámoló történet, amelyet maga a szerző, a „históriás”, énekelve adott elő a vásárok és búcsúhelyek sokadalmában, s az előadás után az előre kinyomtatott históriásdöveget alkalmi hallgatóinak eladta. E műfaj a szerző kutatásainak eredményei szerint az Alföldön élt legtovább — szinte napjainkig —, s négy művelőjét 1953-ban még életben is találta, kettejükét túl a nyolcvanadik éven. Már egyikük sem tevékenykedett, s nemcsak magas életkora miatt nem, hanem azért sem, mert a história ekkorra már fejlődésének legvégső fokán is túljutott, — népünknek már nem szükséglete. Takács tehát szó szerint az utolsó pillanatban hallgatta meg s rögzítette a műfaj utolsó művelőinek tanúságtételét a régi epikus műfaj XX. századi életéről. A tanulmány anyagát elsősorban e négy öregember emlékezési, beszámolóli szolgáltatott, s mellettük csak másodrendű jelentőségű a Széchényi Könyvtár nyomtatványgyűjteményében található históriák tanulságaival való kiegészítés, a külföldi példák párhuzama, valamint a felhasznált szakirodalom.

A szerző nem irodalomtörténész vagy esztéta, s tanulmányának nagyobbik része, mintegy kétharmada, nem a műfajjal, hanem annak művelőivel, a „históriásokkal” foglalkozik. Igen részletesen — néhol kissé bőbeszédűen, sok árnyalatokban itt-ott egymásnak ellentmondó ismétléssel mutatja be az általa „énekesrendnek” nevezett versszerzők életformá-

ját, alkotás- és előadásmódját, — az általánosításokat a négy meghallgatott versszerző életéből, tevékenységéből és sorsából vonva le. Kétségtelen, hogy az a kép, amely a négy öreg versszerző-énekes beszámolóli nyomán Takács fogalmazásában kialakul, színes és érdekes, a bemutatott életforma fordulatokban igen gazdag, gátlástalan, sőt kalandos, — mégis úgy érezzük, hogy a tanulmány nem bizonyítja elég meggyőzően, hogy valóban egy egész „rend” jellemző életformája e négy ember élete, s hogy ez az életforma, miként a tanulmány sugalmazza, a középkori énekköltők, a francia jongleur-ök és német spielmannok színes, mozgalmas életének a megváltozott társadalmi helyzetnek megfelelő, modern változata. Ez, úgy érezzük, jóval több históriás életének feltárásával való további bizonyításra szorul, — ha ugyan lehet még mód ilyen feltárára.

Az utolsó históriásoktól kapott anyagot Takács az elérhető legnagyobb alaposágra és — annak ellenére, hogy a tanulmány nyilván nem a nagyközönség számára készült — színes előadásra törekedve rendezte fejezetekbe. Valószínűleg ez az alaposágra törekvés az oka egyes anyagrészek ismétlődésének, a színességre való törekvés pedig néhány fejezet — például a vásárokról, búcsúkról szóló fejezetek — fölöslegesen terjengős részletezésének. A „história” és a „históriás” jelentésének gondos körülhatárolása után tér rá a históriás életforma ismertetésére. A körülhatárolás pontosságán a tanulmány későbbi fejezetei valamit lazítanak, például a III. részben az énekes koldusokról előadottak nem győznek meg róla, hogy a „históriás” fogalma olyan élesen elhatárolható az énekes koldusétól, mint ahogyan az I. rész első fejezete teszi. S ez megint csak azt mutatja, hogy aligha lehet olyan zárt „énekesrendet” feltételeznünk, mint amilyen a tanulmány állít. Az I. rész fejezetei a históriások anyaggyűjtő módszereit és forrásait, a históriák megírásának módját és helyét, kinyomtatásuk körül-

ményeit, az előadási (ének-) alkalmakat, az előadás módszereit, a törtéirások vándorlásának rendjét, mellékfogalmozásaikat, s végül a törtéirásrá válás módját ismertetik, — tényanyaguk szinte kizárólag az említett négy öreggel kapcsolatos. Természetesen ebben a fejezetben sem kerülheti el Takács a magával a műfajjal kapcsolatos megállapításokat sem, ezeket azonban a II. és III. részekben megismételve és kibővítve összegezi. Itt láthatólag elsősorban annak bizonyítására törekszik, hogy a törtéirások lényegében a régi énekesek (konkrétan: Tinódi és társai) újípusú, paraszti szintre leszállt, a parasztság korszerű szükségleteihez igazodó, s ha jelentős művészi-költői képességekkel nem is, de hivatástudattal feltétlenül rendelkező utódai, akiket nem a pénzszerezés vágya, hanem a hivatástudat vitt e pályára, s a műfaj bomlása, szükségtelemné válása, egyre mélyebbre süllyedése szükségszerűen idézte elő, hogy maguk a versszerző-énekesek is egyre mélyebbre süllyedtek a paraszti társadalom alvilágában; — de vásári énekesekként is, s később ebből kikopva, és a társadalom legaljára süllyedve is mindvégig művészeknek tartották magukat. További kutatás feladata lenne, hogy ezt a vonzó összképet, amelyet a szerzőnek témája, és az utolsó törtéirások iránt táplált érezhető rokonszenve még vonzóbbá színez, több adattal is igazolja.

Ebbe a részbe került a tanulmány 15 fénykép-illusztrációja is. E fényképek, sajnos, nem szerves tartozékai a tanulmánynak. Öt felvétel ábrázol csupán „igazi” törtéirást — kétőt a megtaláltak és meghallgatottak közül —, hat kép az andocsi és máriapócsi búcsúkra gyülekező és onnan távozó tömegeket, a búcsúsok sátrait mutatja be. E képek 1953-ban és 1955-ben készültek, amikor a szerző szerint már nem folyt törtéirázás, s a fennmaradó négy felvétel is egy 1953-ban tevékenykedő énekes koldusról (aki a szerző szerint nem tekinthető törtéirásnak) és hallgató-ságáról készült.

A tanulmány II. és III. része tartalmazza a szerzőnek a „törtéir” műfajával kapcsolatos, tehát már az irodalomelmélet és — történet körébe tartozó megállapításait, az általa áttekintett anyag alapján. A „törtéir” e szerint átmeneti, „kétarcú” műfaj, az epikus énekköltészet bomlása idején alakult ki, illetőleg a XVII—XVIII. század folyamán az irodalomból eltűnt, félparaszti, majd paraszti szintre lesüllyedt törtéirás énekekből a múlt század közepén indult újra virágzásnak, megőrizve a régi törtéirás énekek sok formai elemét, tartalmilag azonban teljesen új környezetéhez, a polgárosodó parasztsághoz idomulva, annak életét tükrözve. Legjellemzőbb vonásai: a mindig friss aktualitásra való törekvés, s az ezzel járó nagy téma-változa-

tosság, amelyet az írás-olvasás elterjedése tett lehetővé, vagyis az, hogy az énekest a szöveg rögzítésének lehetősége felmentette az emlékezet szabta korlátok alól; — a történelmi — hősi témák helyett a „kisszerű”, a nyomasztó társadalmi légkörben, kilátástalan helyzetben élő parasztság hétköznapi életéből vett, az olcsóságig izgalmas és szörnyű témák; a pontosságra és hitelességre való törekvés; a költőiség, a művészi igazság hiánya, s végül a paraszti tömegek egyre fokozódó olvasási igényének kielégítésére való, — s végső fokon a műfaj felbomlását is elősegítő — törekvés, amelynek eszköze a törtéirák kinyomtatása és eladása volt. Takács részletesen, meggyőző példasorral mutatja ki a törtéirákban a törtéirásoktól örökölt jellegzetes formai elemeket (kompozíció, énekkezdő sorok, záróversek), s további kutatásokra ösztönöz utalásokat találunk e részekben a törtéirák és népballadák kölcsönös tartalmi és formai egymásra hatásáról is.

A törtéirának, mint műfajnak alakulásáról és bomlásáról szóló fejezet ismerteti, hogy az írás-olvasás terjedésével hogyan alakult át és fejlődött a törtéir egyfelől valamilyen kezdetleges újságféltévé, másfelől dalgyűjteménnyé, s hogyan alakult ki belőle egy új műfaj, az énektől teljesen elszakadt „hírvers”, — s így bizonyítja, hogy a régi epikus hagyomány, amely hosszú lappangás után új erőre tudott kapni, az utolsó pillanatig (az írásbeliségnek a törtéir teljes megszűnését jelentő teljes térhódításáig) milyen szívósan igyekeztek tovább élni elváltozva, eltorzulva is, egyre új meg új területeket keresve, ahol életét még egy kis ideig meghosszabbíthatja. A tanulmány III. része a törtéirák elterjedésének módjait ismerteti a parasztság között: hogyan folytatták életüket a népi izlésnek legmegfelelőbbek a nyomtatástól elszakadva, dalként; hogyan indultak el a szóbeliségben az állandó változás útján, hogy egyszer majd esetleg balladaként kerüljenek újra lejegyzésre. Takács tanulmányának ezek a fejezetei legalább olyan fontos, s legalább annyi irodalomkutatói feladatra hívják fel a figyelmet, mint ahány fontos néprajzkutatói feladatot jelöl meg az I. rész. Az irodalomkutatók feladata lenne tovább indulni *visszafelé* azokon a nyomokon, amelyekre Takács rátalált, s felderíteni a törtéirák „lappangási” korszakának anyagát, utánanévezve az egyes néprajzkutatók műveiben (például legutóbb *Szücs Sándor: Pusztai szabadok* című kötetében) közzétett utalásoknak is, — s bizonyítani vagy cáfolni azt az elméletet, amelyet Takács, lényegében és elsősorban csak a formai elemek egyezésének aránylag kevés anyagban való felmutatásával, a Tinódiéktól való egyenesági leszármazással kapcsolatban felállított. De igen érdekes izléstörténelmi vizsgálódásokat is lehetne foly-

tatni parasztságunk körében a históriák többnyire véres, tragikus, a fantáziát felcsigázó ponyvatémáival összefüggésben is. Ezen a területen igen sok a pótolni való, s Takács,

akinek az ilyen célú vizsgálódás nem volt feladata, e tanulmányában csak itt-ott céloz az ezzel kapcsolatos problémákra.

Szijgyártó László

NAGY IMRE: ÁLMATLAN ÉJ

(Szépirodalmi Könyvkiadó, 1958)

Van úgy, hogy a költő nemcsak rendkívüli tehetsége, kivételes művészi teljesítménye által válik jelentékennyé, hanem pusztán embersége, hősiessége, sorsának versekbe foglalt dokumentuma által.

A két háború közti magyar irodalom sok érdekes költőgyénisége mellett ezért illeti elismerő figyelem Nagy Imre szerény életművét.

Származása szerint Biharból való, ahonnan már nem egy parasztelőde emelkedett a szellemi élet, rangot, új életformát adó szintjére. Ő azonban éppen abban különbözik tőlük, hogy nem tudta magát íróként megváltani. A legkeservesebb paraszti elesettségben élt mindvégig, s halálában is annak lett áldozata. Ha Zrínyi Miklósról nem mentegődten, hanem tisztelettel mondjuk: úgy volt költő, hogy egyúttal életét kockáztató katona volt, Nagy Imrét is dicséri életének s művének szinte megrendítő egysége; úgy alkotott, hogy közben állandóan a nyomorúsággal küzdött. Írásai a kastélyok hideg árnyán didergő lélek olyan vallomásait őrzik, a szolgálai megaláztatás, a jobbért viaskodás olyan mélységeit, mihez fogható irodalmunkban alig ismerünk.

Nagy Imre írásaiban a természet, az évszakok nem válhattak a mindennapoktól független költői anyaggá, szokványos általánosítássá, hiszen a zsarnok tél, a jégcsapok gyilkos dárdái ellen hadakozó kikelet ugyanakkor, amikor a társadalmi szabadulás reményét jelképezi, egyúttal a legigazabb valóság is a kegyetlen hideget, legzordabb ködöt, kis sárviskójában elszenvető ember számára. Ez a feltétlen hitelesség, tartalmasság jellemzi Nagy Imre egyéb jelképeit, bizonyára Ady hatására kialakult szimbólum-rendszerét is. Költői világában a „Nap” mindig a legfőbb jót jelenti, a ragadozók: a patkány, hőrcsög, róka, bagoly, mindig az élet negatívumait. E jelképek látszólagos paraszti sematizmusa mögött mindig ott van az élmény. Az *Álmatlan éj* c. versben is az átélés növeszti oly háborzongatóan igazzá az „égőszemű patkányok” többszöri megjelenését:

Vadul alszik a megfáradt vér,
s a horkolás rémít az éjben.
Az arcomon a sunyi patkányok
éles, hideg körmeit érzem.”

Ennek tudatában nem a játékos önkényességet érezzük ilyen furcsa végtelenségű sorai-
ban sem:

Szememen pók, ajkamon tücsök,
a kezemben megfojtott patkány, —
így megyek majd az isten elé
az itélet virradatján.

(*Elmondok mindent*)

A tövises mesgyén égő szomjjal lihegő gyík
mindig a gyengédséget, az ártatlanság érde-
mét idézi, a madarak, virágok pedig a szépség
őszinte szomját.

Egyébként meglepő, hogy a nagyobb kom-
pozícióktól tartózkodó, művészi formálás-
ban igénytelen parasztköltő döcögős-rítmusú
egyenetlen szótagszámú soraiiban mennyi ere-
deti meglátás, mennyi láttató erejű kép van.
Így ír a készülődő nyári záporról:

Ezüstfüggönyként leng az égből
egy kis esőzsákja a nyárnak,
s a függöny mögött egy műhelyben
tüzes villámot kalapálnak.

(*Esőzsák*)

Bánatos beleérzéssel, egyénien tudja megje-
leníteni az őszi darvakat:

Szállnak lassan, halálos csöndben,
viszik a nép meghalt dalait,
s az útjukra fáradtan sirja
az őszi ég a csillagait.

(*Darvak a falum egén*)

S a téli varjak ábrázolását is ugyanez a sokat
sejtető komorság teszi meggyőzően pontossá:

Varjak ülnek a diófán,
zord hangjukból árad a kín,
s úgy lengnek a tél szelében,
mintha fekete virágok
lengnének a fa gallyain.

(*Varjak a diófán*)